

Fragmenten van een martyrologium uit de abdij Herkenrode

**Een transcriptie en analyse van Utrecht,
Universiteitsbibliotheek, Hs. fr. 7.20-7.24**

door

Bastiaan Uijttewaal, Marisa Mol, Erin Vrijer, Julia Franken,
Matthea Blok en Marianna Kersten

eindredactie

Bart Jaski en Sigrid Lussenburg

december 2013

© Universiteitsbibliotheek Utrecht

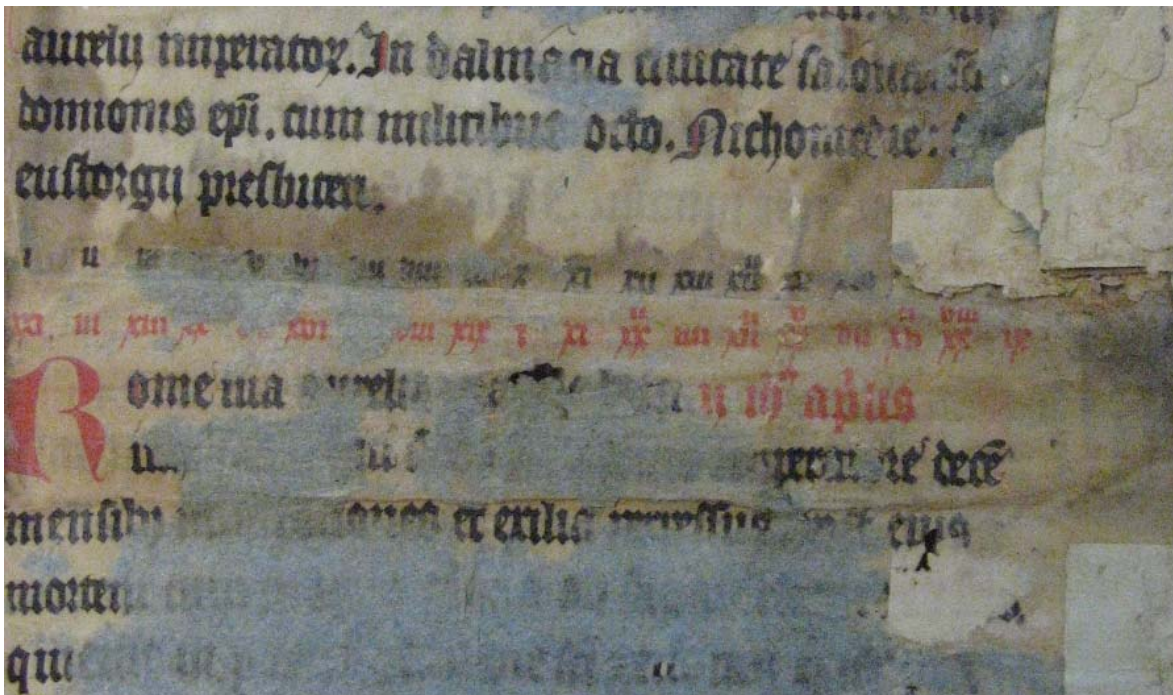
Voorwoord

In januari 2011 leverden zes studenten hun werkstuk in voor de cursus ‘Het handgeschreven boek’, dat door mij werd gegeven. In het werkstuk hadden Bastiaan Uijtewaal, Marisa Mol, Erin Vrijer, Julia Franken, Matthea Blok en Marianna Kersten vijf bladen van een martyrologium getranscribeerd en geanalyseerd. Zij kwamen tot de conclusie dat de vijf bladen hadden behoord tot een dertiende-eeuws handschrift dat afkomstig was uit de abdij van Herkenrode nabij Hasselt in Belgisch Limburg. De kwaliteit van hun werkstuk en de resultaten gaven aanleiding tot de digitalisering van de vijf bladen, een presentatie daarvan op de website van de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Utrecht en de publicatie van een geredigeerde versie van hun werkstuk. Daarvoor moesten de vijf bladen wel eerst gevlakt worden (ze waren namelijk elk gebruikt als de kaft van een boek), en aangelijmde papierresten voorzichtig verwijderd. Hierdoor werd de leesbaarheid van sommige secties aanzienlijk verbeterd.

Deze werkzaamheden maakten een herziening van de transcriptie van de zes studenten noodzakelijk, en dit werd verricht door Sigrig Lussenburg in de periode februari – april 2013 als onderdeel van haar stage bij de Bijzondere Collecties. Ik zorgde zelf voor de eindredactie van de transcriptie en de beschrijving van het handschrift, en voegde nog een stuk over de stichtingsdatum van Herkenrode toe. De verantwoording voor eventuele fouten ligt derhalve ook bij mij.

Bart Jaski, conservator handschriften, Universiteitsbibliotheek Utrecht, 12 december 2013.

Digitale scans via <http://bc.library.uu.nl/node/811>.

Hs. fr. 7.20v voordat het werd gevlakt en de papierresten werden verwijderd.

Beschrijving van Utrecht, Universiteitsbibliotheek, Hs. fr. 7.20-7.24

Fysieke beschrijving

Martyrologium cisterciense (Latijn), 5 bladen, die geheel of gedeeltelijk de volgende dagen beslaan: 10-14 en 19-22 april; 23-26 en 26-30 september (aaneengesloten); 13-17 oktober.

Perkament, als kaft gediend voor de drie delen van Reinerus Sasserath, *Cursus theologiae moralis*, en twee delen van een onbekend werk over *theologia* (zie 'Herkomst van de fragmenten' beneden).

Afmetingen ca. 36 x 25 cm (bladspiegel ca. 26 x 16,5 cm). Gezien de custode op 7.22v is de ondermarge niet of nauwelijks bijgesneden, en dit lijkt ook te gelden voor de bovenmarge.

Gotische textualis, 2de helft 13de eeuw, met twee latere toevoegingen in de marge (zie 'Notities in de marge' beneden). Initialen in blauw en rood, en met penwerk in rood en soms lila. Op 7.20v, 7.21v en 7.23v zijn er gezichtjes getekend als onderdeel van het penwerk.

Tekst

De fragmenten bevatten de tekst van een Martyrologium cisterciense, een cisterciënzer martelaarsboek dat gebruikt werd in de liturgie. De cisterciënzer orde werd in 1098 in de abdij van Cîteaux ten zuiden van Dijon (Bourgondië) opgericht. Vooral in de tijd van Bernard van Clairvaux in het begin van de 11de eeuw groeide de orde snel, maar alle stichtingen bleven in deze periode nog verbonden met Cîteaux. In dit netwerk van kloosters waren ook gestandaardiseerde martyrologia gangbaar, en deze werden uiteindelijk direct of indirect afgeschreven van het handschrift Dijon, Bibliothèque Municipale, Ms. 114(82), dat in de jaren 1173-1174 te Cîteaux was geschreven, en dat ook andere liturgische teksten bevat. Het Martyrologium cisterciense was grotendeels gebaseerd op het Martyrologium dat Usuardus in het midden van de 9de eeuw had samengesteld.

Ten opzichte van het Martyrologium cisterciense (editie Rochas 1976) hebben de fragmenten enkele afwijkingen. De meest belangrijke zijn:

Mart. cist.

Fr. 7.20-7.24

Romae, papae, caeleste, etc.	Rome, pape, celeste, etc.
urbe gortina	urbem gortina (11 april)
---	Et aliorum plurimorum (19-21 april, 25, 27 sept, 13, 15 16 okt)
ebredunensi	ebrudunensi (20 april)
eduae ciuitatis	ciuitatis edue (24 september)
confessione illius	illius confessione (25 september)
ex anchorita	et ex anchorita (25 september)
passione alexandri	passione beati alexandri (25 september)
propter christum	pro christo (26 september)
---	Ipsa die, beati wauzelii martyr (28 september)
erepti sunt	erecti sunt (30 september)
Item, marcelli, adriani, marci.	[sanct]orum marcelli, marci et adriani. (13 oktober)
neri	et nerei (16 oktober)

De verschillen zijn gering. Het gaat voornamelijk om een wat modernere spelling (ae (in Dijon 114 vaak als *e* geschreven) > e; ook t > c), verschrijvingen, een extra tussenvoegsel of woord of een iets andere woordvolgorde. Verder is veelvuldig aan het einde van een dag *Et aliorum plurimorum* ('en van vele anderen') toegevoegd. Het meest opvallend is op 28 september de toevoeging van *Ipsa die*,

beati wauzelii martyris ('Op dezelfde dag, (martelaarschap) van de gezegende martelaar Wanzelius'), waarbij *Wauzelii* een verschrijving is van *Wanzelii*. Het betreft Sint Wenceslaus van Bohemen (†935), die ook in andere (vooral Duitse) martyrologia voorkomt, inclusief verschillende cisterciënzer martyrologia (Overgaauw 1993, II, 961-962). Inhoudelijk zijn de verschillen met het Martyrologium cisterciense niet echt van belang, maar ze kunnen wellicht helpen om te bepalen of er verwante handschriften zijn met dezelfde 'afwijkingen', en dit kan wellicht meer zeggen over het exemplaar waar dit martyrologium uit is overgeschreven.

De herkomst uit een cisterciënzer klooster wordt bevestigd door het veelvuldige gebruik van de *punctus flexus* (zie 'Transcriptie' beneden), die vooral in die orde in zwang was (Clemens & Graham 2007, 85). De interpunctie is echter niet altijd even zorgvuldig of consequent.

Notities in de marge

Er zijn een tweetal notities in de marge. De kortste is op 7.24r voor 14 oktober *Nota obiit domina abbatissa in [pace?]* ('Nota: vrouwe abdis is in [vrede?] gestorven'), waarschijnlijk geschreven toen een bepaalde abdis was gestorven, in een schrift dat in de veertiende eeuw gangbaar was. Dat het een abdis van de abdij [Herkenrode](#) betreft, blijkt uit de lange notitie op 7.23v. Hier staat bij 29 september een kruis in de marge, dat correspondeert met de notitie in de benedenmarge:

Hic diuina gratia habuit inicium fundacionis herkenrode abbatia cisterciensis ordinis. Anno dominice incarnationis m^o. c^o. lxxxii^o. Imperante cesare henrico. presidente alberto leodiensis episcopo. dominante bone memorie piissimo comite gerardo de loon eiusdem loci protectore. qui iiii^o. nonas nouembris obiit. Anima eius requiescat in pace.

Door goddelijke gratie is hier (op deze dag) het begin van de stichting van de abdij Herkenrode van de cisterciënzer orde. In het jaar onzes Heren 1192, tijdens het keizerschap van Hendrik, (en) tijdens de regering van Albert, bisschop van Luik. Ter goede nagedachtenis van de meest vrome graaf Gerard van Loon, beschermheer van dezelfde plaats (Herkenrode), die op de vierde Nonae van november (2 november) stierf. Moge zijn ziel in vrede rusten.

De notitie is geschreven in een gotisch hybrida schrift, waarschijnlijk in het midden van de vijftiende eeuw. De stichting van Herkenrode wordt traditioneel in 1182 geplaatst, maar de notitie geeft 29 september 1192 als stichtingsdatum. Dit geen schrijffout, want het wordt bevestigd door de referenties naar keizer Hendrik (VI), die 14 april 1191 keizer werd, en naar Albert van Leuven, die van 8 september 1191 tot zijn dood op 24 november 1192 prins-bisschop was van Luik (hij was op 22 september 1192 in Reims ingewijd). Gerard van Loon, stichter van Herkenrode, had in 1194 nog een akte uitgegeven (Baerten 1969, 71). Hetzelfde jaar sneuvelde hij in het Heilige Land, volgens de wikipedia website over [Herkenrode](#) (geraadpleegd 24 mei 2013) in Akko nadat die stad tijdens de Derde Kruistocht (1189-92) in Christelijke handen was gevallen. Gerards beenderen werden naderhand naar Herkenrode gebracht.

De stichtingsdatum van Herkenrode

De stichtingsdatum van 1182 is al uitvoerig besproken door Mathieu Bussels (1946). De enige bron hiervoor wordt vermeld door Johannes Mantel, die het monument in het koor van de abdij te Herkenrode beschrijft dat abdis Mechtilde de Lechy in 1532 liet oprichten. Hierin stond gebeiteld dat Herkenrode in 1182 *fundatum est & dotatum ... per piissimum dominum Gerardum comitem Lossensem, hujus loci protectorem* ('is gesticht en geschonken ... door de meest vrome heer Gerard graaf van Loon, beschermheer van deze plaats'), en dat zijn lichaam en de lichamen van zijn vrouw en kinderen op 20 juni waren opgegraven om hen in een nieuw graf opnieuw bij te zetten (1663, 6). Mantel citeert ook een legende van onbekende datum en herkomst, dat graaf Gerard in 1182 besloot de abdij te stichten nadat hij verhalen had gehoord over drie vrouwelijke kluizenaars die in de bossen nabij zijn burcht te Kuringen verbleven (Mantel 1663, 179).

In 1213 bevestigde Gerards zoon Lodewijk de schenking (of eigenlijk verkoop, zie Bussels 1946, 21) van het bezit van Herkenrode en omliggende goederen aan een zekere broeder Henricus, *ad constituendum claustrum sanctimonialium ordinis cisterciensis* ('om een deugdzaam klooster van de orde van de cisterciënzers te stichten') (Mantel 1663, 7-9). In 1217 werd Herkenrode officieel opgenomen in de cisterciënzer orde, en werd zo het eerste (en grootste) convent voor cisterciënzerinnen in de Lage Landen.

Opvallend is dat de formuleringen van Gerards schenking in de tekst op de grafsteen en in de notitie op 7.23v zo op elkaar lijken. We kunnen constateren dat men in 1532 dacht dat de abdij in 1182 was gesticht, en dat dit ook aanleiding gaf om 350 jaar daarna het graf te restaureren. De notitie op het fragment is echter ouder, en geeft gedetailleerde aanvullende informatie, tot aan de stichtingdag en de sterfdag van Gerard van Loon aan toe – informatie die nergens anders is te vinden. Het is onwaarschijnlijk dat dit allemaal op vergissingen of vervalsingen berust. Mogelijkerwijs was na een periode van verval in de vijftiende eeuw informatie over de exacte stichtingsdatum verloren gegaan, zodat men er in de periode van heropleving in de zestiende eeuw er uiteindelijk tien jaar naast zat. Er kan ook een verschil zijn tussen het besluit tot stichting en wijding van het klooster. Hoe het ook zij, de datum 1182 bleef daarna in de geschiedschrijving gehanteerd. Alleen Joseph Daris noemt een keer 1192 als zodanig (Daris 1864-5, I, 432; Bussels 1946, 24, is onzorgvuldig), maar dit kan ook een verschrijving zijn geweest.

Andere handschriften

Van het boekenbezit van Herkenrode is heden weinig overgebleven. De volgende handschriften (tot 1550, exclusief archivalia) zijn verder bekend:

Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Hs. IV 936 (uit 1423): *Tractatus de passione Domini* ('Verhandeling over het lijden van de Heer') van Michel de Massa (Glorieux-De Gand 1990, 203; Mannaerts 2010).

Kalamazoo, Western Michigan University, Waldo Library, Dom Edmond Obrecht Collection of Gethsemani Abbey, Trappist, Kentucky, Ms. 17 (uit 1544): Tweedelig antifonarium van Mechtilde de Lechy, abdis van Herkenrode (Steuer & Erwin 2013).

Philadelphia, Free Library, Ms. Lewis E 160 (ca. 1525). Lectionarium, geschonken toen Catherine de Falloize (geboren 1532) tot Herkenrode toetrad. Zij was de dochter van Jean de Falloize, burgemeester van Luik, voor wie het handschrift oorspronkelijk was gemaakt ([webpagina](#), geraadpleegd 24 mei 2013).

De fragmenten lijken dus het oudste handschriftelijke materiaal van Herkenrode te zijn dat is overgeleverd (vgl. ook Hendrix 1992, 392 onder 'Herkenrode'). Het typische penwerk komt wellicht ook in andere handschriften voor, die dan ook aan Herkenrode kunnen worden toegewezen.

Herkomst van de fragmenten

De vijf bladen hier besproken bevonden zich in 2011 in een van de dozen met verschillende handschriftfragmenten afkomstig uit de zogenaamde Collectie Thomaasse. Deze collectie is genoemd naar pater Otho Thomaasse (1917-70), die een belangrijke rol vervulde in de formering van de Katholieke Theologische Hogeschool Utrecht (KTHU). Toen deze opleiding werd verbonden aan de Universiteit van Utrecht, werd besloten tot de aankoop van de bibliotheekcollecties van de voormalige studiekloosters van de Nederlandse minderbroeders-franciscanen (Alverna (Aerdenhout, gemeente Bloemendaal), Weert en Venray; later volgden ook de bibliotheken van het klooster Megen (nabij Oss) en andere kleinere instituten) en die van de voormalige opleidingsinstituten van het aartsbisdom Utrecht (Rijsenburg bij Driebergen en Dijnselburg te Zeist). In 1971 werden deze ondergebracht bij de Universiteitsbibliotheek Utrecht. Het is onduidelijk uit welke collectie de fragmenten afkomstig zijn. Alle vijf bladen hebben als kaft gediend van boeken, en op vier ervan is de titel nog leesbaar.

sign.	afmetingen rug	titel op kaft
7.20	19,7 cm	Moralis Sasserata T. De actib. hum:b(?) consuentia et peccatis
7.21	16,5 cm	-
7.22	19,7 cm	Sasserath Theologia
7.23	19,7 cm	Sasser. ?al? theologia
7.24	16,5 cm	Tomus (in lichte inkt: T.logia?) de N(of V?). ees. Theologia

Bij 7.20 gaat het zeker om het eerste deel van Reinerus Sasserath, *Cursus theologiae moralis*, dat oorspronkelijk in 1754 in drie delen, en in latere edities ook in vier delen werd uitgegeven. Het eerste deel heeft als deeltitel *Tractatus de actibus humanibus, legibus, conscientia, peccatis* 7.22 en 7.23 hebben gediend als kaften voor het tweede en derde deel. Gezien de afmetingen en de verwijzing naar *tomus* (deel) hebben 7.21 en 7.24 als kaft gediend van eenzelfde meerdelig werk, maar de titel op 7.24 is te summier en onduidelijk om het te identificeren, het is alleen duidelijk dat het over *theologia* gaat. Wel zijn bij 7.24 de binnenflappen van het kaft korter en anders afgesneden dan bij 7.21.

Sasserath was een franciscaan, en men kan vermoeden dat de gekafte boeken uiteindelijk een franciscaner opleidingsinstituut tot bestemming hadden – bijvoorbeeld Weert of Venray, die geografisch het dichtst bij Belgisch Limburg liggen. Geen van de exemplaren van de *Cursus theologiae moralis* uit de collectie Thomaasse kan echter verbonden worden met de kaften, fysiek noch qua afmetingen.

Geciteerde literatuur

Baerten, J., *Het graafschap Loon (11de – 14de eeuw): ontstaan – politiek – instellingen* (Assen 1969).

Bussels, Mathieu, ‘Over het ontstaan der abdij van Herkenrode’, in *Het oude land van Loon* 1 (1946) 20-26.

Clemens, Raymond & Timothy Graham, *Introduction to manuscript studies* (Ithaca & Londen 2007).

Daris, Joseph, *Histoire de la bonne ville, de l'église et des comtes de Looz, suivie de biographies lossaines*. 2 vols (Luik 1864-1865).

Hendrix, Guido, *Bibliotheca auctorum traductorum et scriptorum Ordinis Cisterciensis*. Vicariatus Generalis Belgii, tomus primus (Leuven 1992).

Mannaerts, Pieter, ‘Hervormingen, handschriften, hosties en heilige vrouwen: het cisterciënzer gregoriaans in de Lage Landen’, *Vlaanderen* 59 (2010) 493-498.

Overgaauw, Eef A., *Martyrologes manuscrites des anciens diocèses d'Utrecht et de Liège: étude sur le développement et la diffusion du Martyrologe d'Usuard*. 2 vols (Hilversum 1993).

Rochais, Henri (ed.), *Le Martyrologe cistercien de 1173-1174 d'après le manuscrit Dijon 114(82)*. 2 vols. Documentation cistercienne 19 (s.n. 1976).

Steuer, Susan M. B. & Micah A. Erwin, ‘The Herkenrode Antiphony: manuscript and contract’, in *Monasterium Herkenrode III. Monastery and entrepreneurship* (Hasselt 2013) 105-113.

Transcriptie van Utrecht, Universiteitsbibliotheek, Hs. fr. 7.20-7.24

Gehanteerde conventies:

De transcriptie is een regel-voor-regel transcriptie die het handschrift zo nauwkeurig mogelijk tracht weer te geven.

- de initialen zijn vet gedrukt en worden gekleurd weergegeven.
 - rode letters zijn in rood weergegeven, maar rubricering van kapitalen is niet aangegeven.
 - kapitalen in het handschrift zijn weergegeven met een hoofdletter.
 - afkortingen zijn genormaliseerd en weergegeven door de aangevulde letters cursief weer te geven.
- NB: *christi* staat voor de suspensie xpi, het veel vaker voorkomende *christi* voor xpristi (wat eigenlijk staat voor *christi*). Idem xpo en xpristo.
- niet-leesbare letters, zowel in het handschrift zelf als letters die zijn weggesneden, zijn tussen vierkante haken [] gezet. De aanvullingen zijn grotendeels gebaseerd op de editie van het Martyrologium cisterciense door Rochais.
 - waar duidelijk een woord in tweeën is gesplitst, is dat zo weergegeven, ook al hoort het wel aan elkaar geschreven, bv. *de hinc* (19 april), *ferro que* (21 april), *in uersis* (24 september).
 - de punctus elevatus (voor een lange middellange pauze) wordt weergegeven door ;
 - de punctus flexus (voor een korte middellange pauze) door :
 - de punctus (voor een korte pauze) blijft . De punctus wordt echter ook gebruikt aan het einde van een zin. De punctus versus (voor een lange pauze) komt in dit handschrift niet voor.
 - zwarte letters vet gedrukt zijn redactionele toevoegingen.
 - de secties met de cyclus van Meton (een 19-jarige cyclus waar de nummers 1 tot en met 19 zijn gerelateerd aan een dag in de maand) zijn boven de tekst geplaatst waar ze bij behoren, namelijk er direct boven, en zij zijn in kaders geplaatst. In de cycli voor 14, 15 en 16 oktober is bij de dagen in de maand behorende bij de jaren iiii en vii steeds een 'i' weggeschraapt, zodat de waarde is verminderd. Op 16 oktober hoort bij jaar iiii de dag 'i' (voorheen 'ii'), en bij jaar vii de dag 'vii' (voorheen 'viii'). Op 17 oktober is bij jaar iiii de 'i' weggeschraapt, en staat er dus geen cijfer meer, bij jaar vii vinden we echter nog de dag 'ix', wat niet tot 'viii' is gecorrigeerd.

7.20 recto

[lapidibus m]ergi in profundum maris fecit. Alexandriae.
sancti apollonii presbiterii; et aliorum quinque et aliorum plurimorum.

10 Aprilis

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xx	ii	xii	xxiii	v	xv	xxvi	vii	xviii	xxix	x	xxi	iii	xiii	xxiiii	vi	[xvi]	xxv[ii]	viii

Rome. natale beati leonis pape. **iii idus aprilis**

11 Aprilis

Apud cretam urbem gortina; *sancti philippi episcopi*:
 qui magnis uirtutibus et optimis studiis peditus
 fuit. Floruit autem temporibus antonini ueri. et lucii
 aurelii *imperatorum*. In dalmacia ciuitate salona; *sancti*
 domionis *episcopi*. cum militibus octo. Nichomedie; *sanct[i]*
 eustorgii presbiteri.

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xxi	iii	xiii	xxiiii	vi	xvi	xxvii	viii	xix	i	xi	xxii	iiii	xiiii	xxv	vii	xvii	xxviii	ix

Rome uia aurelia na[ta]le beati **ii idus aprilis**

12 Aprilis

iulii pape; qui sub constantio imperatore decem
 mensibus tribulationes et exilia perpessus. post eius
 mortem cum magna gloria ad suam sedem reuersus.
 quieuit in pace. Eodem die *sancti zenonis episcopi*:
 qui inter procellas persecutionum ueronensem ur-
 bem mirabiliter rexit. ac tempore galieni martyrio
 coronatus est. Uapingo; deposito constantini *episcopi*

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xxii	iiii	xiiii	xxv	vii	xvii	xxviii	ix	xx	ii	[xii]	xxiii	v	xv	xxvi	viii	xviii	xxix	x

7.20 verso

Apud pergamum asie urbem; **idus ap[rilis]**
 natale *sanctorum carpi episcopi*. papiri diaconi: et
 [aga]thonice optime femine. aliarumque multarum;
 [qu]e [pr]o beatis confessionibus martyrio coronate sunt.
 [sub] antonino uero et aurelio commodo: cum quibus
 et uir mirabilis iustinus philosophus pro religione
christi [p]lurimum laborans scriptu. remunerationem
 lingu[e] fidelis. martyrii munus accepit. In hispania.
sancti herminigildi; qui ob fidei catholice confessionem.
 [se]curi in capite percussus. regnum celeste pro terreno
 [rex] et martyri intrauit. Item *sancte eufemie uirginis et martyris*.

13 Aprilis

[i]	[ii]	[iii]	[iiii]	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xxiii	v	xv	xxvi	viii	xviii	xxix	x	xxi	iii	xiii	xxiiii	vi	xvi	xxvii	ix	xix	i	xi

Rome uia appia natale beatissi- **xviii kalendas maii**

14 Aprilis

morum *martyrum*. tyburtii. ualeriani. et maximi.
 sub almachio *prefecto*; quorum primi *fustibus cesi*; et gladio
 percussi: ultimus tam diu *plumbatis est uerberatus* donec
 exalaret *spiritum*. Apud alexandriam; *sancti frontonis abbatis*:
 cuius uita *sanctitate et miraculis extitit gloriosa*. Interam-
 nis; beati proculi *martyris*. Item *sancte domnine uirginis*;
 cum sociis *uirginibus* coronate.

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xxiiii	vi	xvi	xxvii	ix	xix	i	xi	xxii	iiii	xiiii	xxv	vii	xvii	xxviii	x	xx	ii	xii

7.21 recto

iniectus. sed nichil lesus est. de hinc cruci affixus. martyrium suum impleuit. In armenia ciuitate militana; natale *sanctorum* martyrum. hermodenis: gatii: expediti: aristonici. rufi. galathe; una die coronatorum. In hispania ciuitate caucoliberi; passio *sancti* uincentii *martyris*. Et aliorum plurimorum.

19 Aprilis

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xxix	xi	xxi	iii	xiiii	xxiiii	vi	xvi	xxvii	ix	xix	i	xii	xxii	iiii	xv	xxv	vii	xvii

Rome natale *sancti* uictoris pape; **xii kalendas maii**

20 Aprilis

qui post beatum petrum quintus decimus rexit ecclesiam annos decem: et sub seuro principe martyrio coronatur. Item rome. *sanctorum* *martyrum* sulpi-
[cii] et seruiliani: qui predicatione et miraculis do-
[m]itille uirginis ad fidem *christi* conuersi; cum nollent
[id]olis immolare. a prefecto urbis aniano capite ce-
[si] sunt. In galliis ciuitate ebrudunensi; *sancti* marcel-
li eiusdem urbis *episcopi* et confessoris: qui diuino iussu
cum *sanctis* sociis uincentio et domnino ex affrica ueni-
ens. maximam partem alpium maritimarum. uerbo
et signis ammirandis quibus usque hodie refulget ad fidem *christi*
conuertit. Autisiodoro; *sancti* marci. Et aliorum plurimorum.

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
i	xii	xxii	iiii	xv	xxv	vii	xvii	xxviii	x	xx	ii	xiii	xxiii	v	xvi	xxvi	viii	xviii

7.21 verso

Apud persidam; natale beati syme- **xi kalendas maii**
onis *episcopi* et martyris: qui iubente sapore persarum rege comprehensus. ferro *que* onustus. cum de domino ihesu *christo* libera uoce et constantissime te[s-]taretur. primum carcerali ergastulo cum aliis centum. e quibus alii *episcopi*. alii *presbiteri*. alii diuersorum erant ordinum clerici. maceratus; nouissime cum omnibus iussus est pariter decollari. Passi sunt etiam cum eo clarissimi quidam uiri ustazadis. abdella. ananias; et positius cum filia que erat sacra uirgo. Alexandrie; *sanctorum* aratoris *presbiteri*: fortunati: felicitis: siluii. uitalis; qui in carcere quieuerunt. Et aliorum plurimorum.

21 Aprilis

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
ii	xiii	xxiii	v	xvi	xxvi	viii	xviii	xxix	xi	xxi	iii	xiiii	xxiiii	vi	xvii	xxvii	ix	[xix]

Rome uia appia. natale beati **x kalendas maii**

22 Aprilis

gatii pape; qui sub diocletiano principe mar[ty-]

rio coronatus est. Apud persidam. *sanctorum martyrum plurimorum*; qui pro *christi* nomine gladio iugulati sunt. sub rege sapore. In quo fidei certamine passus est melisius episcopus: accepsimas quoque episcopus cum presbitero iacobo. mareas et bicor. nichilominus *episcopi* cum clericis fere ducentis. Ac quinquaginta mo-

7.22 recto

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
viii	xix	xxx	xi	xxii	iii	xiiii	xxv	vi	xvii	xxviii	ix	xx	i	xii	xxiii	iiii	xv	xxvii

In campania; beati sosii dia- **ix kalendas octobris**

23 Septembris

coni. mesenate ciuitatis. Hic cum quodam tempore euuangelium legeret. in ecclesia prefate ciuitatis presente episcopo ianuario. uidit subito idem episcopus. de capite eius flammam exurgere; et pronunciauit eum *martyrem* futurum. Et post non multos dies cum esset annorum triginta; *martyrium* cum eodem episcopo. capitis detruncatione suscepit. Eodem die. sancte tecele uirginis de ichonio ciuitate. que in confessione *christi* ignes. ac bestias superans: et post multa certamina. ad doctrinam multorum ueniens seleuciam; requieuit in pace.

[I]n territorio ciuitatis constantie; *sancti* paterni *episcopi* et confessoris. Rome; *sancti* liberii *episcopi*.

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
ix	xx	i	xii	xxiii	iiii	xv	xxvi	vii	xviii	xxix	x	xxi	ii	xiii	xxiiii	v	xvi	xxviii

Conceptio *sancti* iohannis bap- **viii kalendas octobris**

24 Septembris

tiste. In territorio ciuitatis edue. castro sede loco. natale *sancti* andochii presbiteri: tyrsi. et felicis; qui a beato policarpo episcopo ab oriente directi ad docendum galliam. sub aureliano principe *sunt*

7.22 verso

gloriosissime coronati. Siquidem flagellis cesi: tota die in uersis *manibus* suspensi: in ignem missi. sed non combusti; tandem uectibus colla feriuntur. Aruerius; depositio *sancti* rustici *episcopi*. Et aliorum plurimorum.

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
x	xxi	ii	xiii	xxiiii	v	xvi	xxvii	viii	xix	xix	xi	xxii	iii	xiiii	xxv	vi	xvii	xxix

Natale cleophe quem tradunt **vii kalendas octobris**

25 Septembris

apud castellum emaus. in eadem domo in qua mensam domino parauerat. pro illius confessione a iudeis occisum. et gloriosa memoria sepultum. In ciuitate ambianensium. beati firmin[i]

episcopi; qui sub preside rictiouaro. post uaria torme[n-]
ta capitis decollatione martyrium sumpsit. Apud
lugdunum; depositio *sancti* lupi episcopi. et ex anachori-
ta. Eodem die *sancti* herculani militis; qui in passione
beati alexandri pape legitur. Et aliorum plurimorum.

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xi	xxii	iii	xiiii	xxv	vi	xvii	xxviii	ix	xx	i	xii	xxiii	iiii	xv	xxvi	vii	xviii	xxx

Natale *sanctorum* martyrum. cy- **vi kalendas octobris**
priani episcopi. et iustine uirginis; quorum
iustina multa pro *christo* perpessa: ipsum quoque cy-
prianum cum esset magus. et magicis artibus suis

26 Septembris

in margine:
eam dementare

7.23 recto

eam dementare conaretur. conuertit ad *christum*;
cum quo postea episcopo. et nobili doctore facto. mar-
tyrium sumpsit. Ciuitate albana; *sancti* senatoris. Ro-
me; *sancti* eusebii episcopi et confessoris.

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xii	xxiii	iiii	xv	xxvi	vii	xviii	xxix	x	xxi	ii	xiii	xxiiii	v	xvi	xxvii	viii	xix	i

Apud ciuitatem egeam. na- **v kalendas octobris**
tale *sanctorum* martyrum. cosme et damiani:
qui sub persecutione diocletiani post multa tormen-
ta. uincula. et carceres. in mare mersi: diuina uirtu-
te educti; igni copioso impositi. sed frigente igne ille-
[si] cum superiores tormentis existerent. paratis cru-
[cib]us proconsul impius eos suspendi. et lapidibus
[iu]ssit urgeri: huic sagittis aggredi; tandem gladi-
[o p]recepit absumi. Referuntur etiam passi in eorum
collegio tres fratres germani eorundem; id est anti-
mus. leontius. et euprepus. Eodem die. *sanctorum* fra-
trum. adulfi et iohannis; qui apud cordubam ciui-
tatem. pro *christo* coronati sunt. Castro seuduno; *sancti*
florentini. qui una cum beato hylario post abscisi-
onem lingue. gladio iussus est feriri. Et aliorum plurimorum.

27 Septembris

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xiii	xxiiii	v	xvi	xxvii	viii	xix	xxx	xi	xxii	iii	xiiii	xxv	vi	xvii	xxviii	ix	xx	ii

7.23 verso

Apud tolosam. *sancti* exuperii episcopi **iiii kalendas octobris**
et confessoris; qui beatus uir quantum sibi ex-
titerit parcus. quantum *que* aliis largus; sanctus ihe-
ronimus memorabili prosecutus est relatu. Rome;

28 Septembris

natale *sancti* stactei. Ciuitate ianuis; *sancti* salonis *episcopi* et confessoris. Ipso die. beati wauzelii *martyris*.

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	iiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xiiii	xxv	vi	xvii	xxviii	ix	xx	i	xii	xxiii	iiii	xv	xxvi	vii	xviii	xxix	x	xxi	iii

+ **IN** monte gargano. uenerabilis **iii kalendas octobris** memoria beati archangeli mychaelis: ubi ipsius consecrata nomine habetur ecclesia. uili facta scemate; sed predita celesti uirtute. In tracia; natale san[c-]torum. eutici: plati. et heraclee. Antisiodoro; sanc[ti] fraterni *episcopi* et confessoris.

29 Septembris

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	iiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xv	xxvi	vii	xviii	xxix	x	xxi	ii	xiii	xxiiii	v	xvi	xxvii	viii	xix	xxx	xi	xxii	iiii

IN gallis castro salodoro; passio **ii kalendas octobris** *sanctorum* martyrum. uictoris et ursi ex gloriosa legione thebeorum: qui primo diris suppliciis ex-cruciati, sed celesti super eos lumine choruscante ruentibus in terram ministris. erecti sunt; deinde in ignem missi. sed in nullo penitus lesi: nouissime gladio consummati sunt. Apud bethleem iude.

30 Septembris

in margine:

+ Hic diuina *gratia* habuit incipium fundacionis herkenrode abbatia cisterciensis ordinis. Anno *dominice* incarnationis m^o. c^o. lxxxvii^o. Imperante cesare henrico. presidente alberto leodiensis *episcopo*. dominante bone memorie piissimo comite gerardo de loon eiusdem loci protectore. qui iiii^o. nonas nouembris obiit. Anima eius requiescat in pace.

7.24 recto

[pontificatu]m tenuit. Turonis; *sancti* uenantii abbatis. [sanct]orum marcelli. marci. et adriani. Et aliorum plurimorum.

13 Octobris

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	iiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
xxix	xi	xxi	ii	xiii	xxiiii	v	xvi	xxvii	ix	xix	i	xii	xxii	iiii	xxiii	xxv	vii	xviii

Rome uia aurelia; natale **ii idus octobris**

14 Octobris

beati calixti pape et martyris. Hunc alexander imperator sub diutina custodia fame cruciari: et cotidie fustibus cedi iussit; tandem uero per fenestram domus. in qua custodiebatur precipitatus. [uictorie] triumphum promeruit. Ciuitate tudertina. [sancti]fortu[nati] *episcopi*; qui in effugandis spiritibus [immun]dis. immense uirtutis enituit *gratia*. Item [saturni]ni et lupi.

in margine:

Obiit domina

Nota **abbatissa in [pace?]**

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	iiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
i	xii	xxii	iii	xiiii	xxv	vi	xvii	xxviii	x	xx	ii	xiii	xxiii	v	xv	xxvi	viii	xix

Apud coloniam agripinam. **idus octobris**

15 Octobris

natale *sanctorum* trecentorum martyrum: qui

cum essent ex legione sacra thebeorum; apud eandem urbem cursum sui agonis compleuerunt. Rome uia aurelia; *sancti* fortunati. Lugduno. *sancti* antiochi episcopi; qui strenue administrato pontificii culmine. ad *quod* assumptus fuerat. *regnum*

7.24 verso

celestas adeptus est. In territorio remensi; *sancti* ba- soli confessoris. In capua; *sanctorum* lufi[li]. et [fortuna-] ti. Et aliorum plurimorum.

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
ii	xvi	xxiii	i	xv	xxvi	vii	xviii	xxix	xi	xxii	iii	xiiii	xxiiii	vi	xvi	xxvii	ix	xx

IN affrica *sanctorum* martyrum *xvii kalendas novembris* **16 Octobris**

ducentorum septuaginta. pariter coronatorum; et *sanctorum* martyrum. martiani. et satiriani *cum* duobus fratribus eorum: qui pro constantia fidei catholice. primum nodosis *fustibus* cesi, et *usque* ad ossa laniati; cum multo tempore talia paterentur sequenti die semper incolumes reddebantur nouissimi exilii relegatione. uinctis pedibus post *t[er]ga* currentium quadrigarum inter spinosa loca [siluarum] pariter iussi sunt interire. In territorio bi[turicensi] *sancti* ambrosii. Item saturnini. et nereii; cum aliis trecentis sexaginta *quinque*. Et aliorum *plurimorum*.

i	ii	iii	iiii	v	vi	vii	viii	ix	x	xi	xii	xiii	xiiii	xv	xvi	xvii	xviii	xix
iii	xiiii	xxiiii		xvi	xxvii	ix	xix	xxx	xii	xxiii	iiii	xv	xxv	vii	xvii	xxviii	x	xxi

IN antiochia. natale *sancti* hiero- *xvi kalendas novembris* **17 Octobris**

nis. discipuli beati ignatii episcopi: qui post eum episcopus factus. uiam magistri pius imitator secutus; pro commendato grege. amator *christi* occu-